

ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ТРИВАЛОЇ ВІЙНИ: ЧИННИКИ, ЗАГРОЗИ, ВПЛИВ НА ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ

©2026 БАБЕЦЬ І. Г.

УДК 339.5:330.3
JEL Classification: C13; F10; F47; O11

Бабець І. Г.

Зовнішньоторговельна безпека України в умовах тривалої війни: чинники, загрози, вплив на економічне зростання

У статті проаналізовано динаміку індикаторів зовнішньоторговельної безпеки України в умовах тривалої війни. Розраховано інтегральний показник зовнішньоторговельної безпеки України упродовж 2014–2024 рр., визначено періоди підвищення та зниження рівня безпеки. Зроблено висновок про підвищення рівня зовнішньоторговельної безпеки після кризових періодів, що свідчить про здатність суб'єктів зовнішньої торгівлі адаптуватися до різких змін внутрішнього та зовнішнього середовища. На основі результатів розрахунку коефіцієнтів чутливості інтегрального показника до зміни індикаторів визначено найбільш істотні чинники та загрози зовнішньоторговельній безпеці України, які залежать від погіршення відповідності критеріям безпеки таких індикаторів, як ціновий індекс умов торгівлі, відкритість економіки, частка провідного товару в загальному обсязі імпорту товарів та частка провідної країни-партнера в загальному обсязі імпорту товарів. Проведено регресійний аналіз впливу індикаторів зовнішньоторговельної безпеки на економічне зростання України у 2014–2024 рр. Доведено, що зміна більшості індикаторів зовнішньоторговельної безпеки України істотно впливала на ВВП у фактичних цінах та ВВП у розрахунку на одну особу. На основі результатів регресійного аналізу зроблено висновок про обернену залежність ВВП України та ВВП на одного мешканця від рівня відкритості економіки. Зниження рівня відкритості економіки, яке відбувалося у 2014–2024 рр., позитивно впливало на економічне зростання України. Результати регресійного аналізу дозволили виявити пряму залежність ВВП та ВВП на одного мешканця від збільшення частки сировинної продукції та низькотехнологічних товарів у загальних обсягах експорту товарів, що свідчить про позитивний вплив цих індикаторів на економічне зростання України попри загрози зовнішньоторговельній безпеці, зумовлені неефективною структурою експорту. Збільшення частки імпорту у внутрішньому споживанні країни та цінового індексу умов торгівлі мало негативний вплив на економічне зростання України упродовж досліджуваного періоду.

Ключові слова: зовнішня торгівля, зовнішньоторговельна безпека, інтегральний показник, загрози, економічне зростання, регресійний аналіз.

DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2026-1-43-51>

Рис.: 1. **Табл.:** 4. **Формул.:** 1. **Бібл.:** 13.

Бабець Ірина Георгіївна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародних економічних відносин, Центральноукраїнський національний технічний університет (просп. Університетський, 8, Кропивницький, 25006, Україна)

E-mail: irina.babets@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0635-937>

UDC 339.5:330.3
JEL Classification: C13; F10; F47; O11

Babets I. G. Ukraine's Foreign Trade Security in the Conditions of a Prolonged War: Factors, Threats, Impact on Economic Growth

The article analyzes the dynamics of indicators of Ukraine's foreign trade security in the context of the prolonged war. An integral indicator of Ukraine's foreign trade security for 2014–2024 was calculated, and periods of increase and decrease in the level of security were identified. A conclusion was made about the increase in the level of foreign trade security after crisis periods, which indicates the ability of foreign trade entities to adapt to sharp changes in the internal and external environment. Based on the results of calculating the sensitivity coefficients of the integral indicator to changes in the indicators, the most significant factors and threats to Ukraine's foreign trade security were determined, which depend on the deterioration of the compliance with security criteria of such indicators as the terms of trade price index, economic openness, the share of the leading commodity in the total import volume of goods, and the share of the leading partner country in the total import volume of goods. A regression analysis was conducted on the impact of foreign trade security indicators on Ukraine's economic growth in 2014–2024. It was proved that changes in most of Ukraine's foreign trade security indicators significantly affected GDP at current prices and GDP per capita. Based on the results of the regression analysis, a conclusion was made about the inverse relationship between Ukraine's GDP and GDP per capita and the level of economic openness. The decline in the level of economic openness that occurred in 2014–2024 had a positive impact on Ukraine's economic growth. The results of the regression analysis made it possible to identify a direct relationship between GDP and GDP per capita and the increase in the share of raw materials and low-tech goods in the total volume of goods exports, indicating a positive impact of these indicators on Ukraine's economic growth despite threats to foreign trade security caused by an inefficient export structure. The increase in the share of imports in the country's domestic consumption and the terms of trade price index had a negative impact on Ukraine's economic growth during the study period.

Keywords: foreign trade, foreign trade security, integral indicator, threats, economic growth, regression analysis.

Fig.: 1. Tabl.: 4. Formulae: 1. Bibl.: 13.

Babets Iryna G. – Doctor of Sciences (Economics), Professor, Professor of the Department of International Economic Relations, Central Ukrainian National Technical University (8 Universytetskyi Ave., Kropyvnytskyi, 25006, Ukraine)

E-mail: irina.babets@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0635-9375>

Вступ. В умовах війни, яка триває в Україні з 2014 р., особливої актуальності набули проблеми забезпечення функціонування підприємств та їх участі у зовнішній торгівлі як важливої складової формування економічної безпеки держави і відновлення економічного зростання. Внаслідок агресії російських військ в Україні відбулися істотні трансформації географічної та товарної структури зовнішньої торгівлі, погіршилися умови торгівлі з основними країнами-партнерами та зросли логістичні ризики, посилилася залежність економіки від технологічного та енергетичного імпорту. Зазначені чинники впливають на стан зовнішньоторговельної безпеки і здатність держави підтримувати стабільні торговельні відносини, зберігати конкурентні позиції на світових ринках товарів та послуг, забезпечувати внутрішні потреби економічного розвитку за рахунок збалансованого експорту та імпорту. З огляду на це зовнішньоторговельна безпека розглядається як економічна категорія, що має стратегічне значення для української економіки, оскільки безпосередньо впливає на стійкість фінансової системи, ефективність діяльності підприємств, темпи економічного зростання. Відповідно, актуальним науковим завданням є оцінка динаміки рівня зовнішньоторговельної безпеки, ідентифікація чинників і загроз, що впливають на стан безпеки, а також визначення впливу зовнішньоторговельної безпеки на економічне зростання України. Це дозволить розробити заходи, спрямовані на зниження загроз зовнішньоторговельній безпеці держави та стимулювання тих чинників, що сприяють активізації зовнішньої торгівлі та пришвидшують економічне зростання.

Аналіз останніх досліджень. Під час повномасштабної війни увага вчених, що вивчають проблеми зовнішньоторговельної безпеки України, зосереджена переважно на загальних аспектах зовнішньої торгівлі, що зазнала істотних змін під впливом геополітичних, воєнних та економічних загроз. Зокрема, Мазаракі А. та Мельник Т. аналізують структурно-динамічні характеристики зовнішньої торгівлі як чинника економічної безпеки держави в умовах воєнного стану [1, с. 19]. Соколов О. використав показники зовнішньої торгівлі при визначенні зовнішньоекономічної безпеки як складової для розрахунку інтегрального показника економічної безпеки України [2, с. 279]. Заїка О. проаналізував концептуальні засади зовнішньоторговельної безпеки та її роль в системі національної безпеки з урахуванням чинників формування зовнішньоторговельної безпеки на регіональному рівні [3]. Колективом вчених Національного інституту стратегічних досліджень на основі експертного оцінювання загроз зовнішньоекономічній безпеці України у період 2022-2028 рр. визначено найбільш впливові чинники безпеки, що виникають у сфері зовнішньої торгівлі – значна втрата експортного потенціалу через руйнування виробничих об'єктів, зростання негатив-

ного сальдо зовнішньої торгівлі, посилення сировинної та низькотехнологічної спрямованості експорту, значне збільшення частки імпорту у внутрішньому споживанні [4, с. 49–50]. Карпенко О. удосконалив методичний підхід до оцінювання зовнішньоторговельної складової економічної безпеки в частині урахування показників, що характеризують місце країни у світовій торгівлі, концентрацію та диверсифікацію експорту, та порівняв Україну з країнами ЄС за інтегральним індексом зовнішньоторговельної безпеки у 2015–2022 рр. [5].

Огляд наукових публікацій показав, що порівняно невелика кількість досліджень стосується проблем забезпечення зовнішньоторговельної безпеки України в умовах повномасштабної війни. При цьому, поза увагою дослідників залишається довгостроковий період 2014-2024 рр., який характеризується істотними змінами в зовнішній торгівлі внаслідок анексії росією Криму, окупації частини Донецької та Луганської областей, подальшою втратою експортного потенціалу внаслідок повномасштабного вторгнення російських військ, руйнування промислових підприємств, ускладнення експортної логістики та впливу низки інших геополітичних чинників. Також недостатньо дослідженим є вплив зовнішньоторговельної безпеки на економічне зростання України в умовах тривалої війни, що є актуальним науковим завданням з точки зору удосконалення стратегічних і програмних документів з відновлення економічного потенціалу та розвитку зовнішньої торгівлі.

Мета статті – визначення рівня зовнішньоторговельної безпеки України та оцінка її впливу на економічне зростання у період 2014–2024 рр. Відповідно до мети поставлено такі завдання: розрахунок інтегрального показника зовнішньоторговельної безпеки за досліджуваний період; визначення найбільш істотних загроз зовнішньоторговельній безпеці України; оцінка впливу індикаторів зовнішньоторговельної безпеки на економічне зростання України.

Для вирішення поставлених завдань було використано такі методи дослідження: індикаторний метод та метод розрахунку інтегрального показника (для оцінки рівня зовнішньоторговельної безпеки держави); метод коефіцієнта чутливості (для визначення впливу загроз на стан зовнішньоторговельної безпеки держави); лінійна множинна регресія (для виявлення взаємозв'язку між економічним зростанням та індикаторами зовнішньоторговельної безпеки).

Результати дослідження. Оцінку рівня зовнішньоторговельної безпеки України проведемо з використанням методичного підходу до визначення інтегрального показника, запропонованого у Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України [6]. Інтегральний показник зовнішньоторговельної безпеки держави розраховується як сума добутків нормалізованих

значень індикаторів на відповідні вагові коефіцієнти, що визначаються за допомогою моделі головних компонент. Як індикатори зовнішньоторговельної безпеки використаємо такі показники: відкритість економіки; коефіцієнт покриття експортом імпорту; частка провідної країни-партнера в загальному обсязі експорту та імпорту; частка провідного товару в загальному обсязі експорту та імпорту товарів; частка сировинного та низького ступеня переробки експорту промисловості в загальному обсязі експорту товарів; частка імпорту у внутрішньому споживанні країни; ціновий індекс умов торгівлі [6].

Аналіз динаміки індикаторів зовнішньоторговельної безпеки України показує, що за час тривалої російсько-української війни відбулося погіршення більшості показників зовнішньої торгівлі (табл. 1). Так, істотне зниження коефіцієнта покриття експортом імпорту (з 0,93 у 2014 р. до 0,59 у 2024 р.) свідчить про розбалансованість зовнішньої торгівлі та значне перевищення обсягів імпорту над експортом, наслідком чого є зростання негативного салдо торгівлі та збільшення дефіциту платіжного балансу країни. Зростання обсягів імпорту також призвело до збільшення частки імпорту у внутрішньому споживанні країни. Упродовж усього досліджуваного періоду цей індикатор перевищував оптимальне значення (15 %), а у 2022–2024 рр. – був більшим за верхнє критичне значення (30 %).

До критичного значення наблизилися частка провідної країни-партнера в загальному обсязі імпорту товарів, що зумовлено зміною основного постачальника товарів до України. У 2014–2018 рр. найбільше імпорту надходило з Росії, а у 2019–2024 рр. – з Китаю, який постачає в Україну критично необхідну під час війни електроніку. Таке зростання залежності України від Китаю в умовах війни може призвести до посилення загроз не лише економічній безпеці, але й обороноздатності держави, у випадку припинення або зменшення постачання товару.

Упродовж досліджуваного періоду також спостерігалася істотна концентрація експорту на сировинних товарах, які характеризуються низьким рівнем доданої вартості, що з точки зору економічної безпеки є негативним явищем. Про посилення загроз зовнішньоторговельній безпеці свідчить частка провідного товару в загальному обсязі експорту товарів, яка більше ніж удвічі перевищувала критичне значення цього показника (10 %). Провідними товарами в українському експорті були сировинні товари – зернові культури (2019–2020 рр., 2022–2024 рр.) та чорні метали (2014–2018 рр., 2021 р.). Також відбулося зростання частки сировинного та низького ступеня переробки експорту промисловості в загальному обсязі експорту товарів з 80,7 % до 89 %, що майже в 1,5 разу перевищило критичне значення цього показника (60 %).

Таблиця 1

Індикатори зовнішньоторговельної безпеки України у 2014–2024 рр.

Рік	Відкритість економіки, %	Коефіцієнт покриття експортом імпорту, разів	Частка провідної країни-партнера в загальному обсязі експорту товарів, %	Частка провідної країни-партнера в загальному обсязі імпорту товарів, %	Частка провідного товару в загальному обсязі експорту товарів, %	Частка провідного товару в загальному обсязі імпорту товарів, %	Частка сировинного та низького ступеня переробки експорту промисловості в загальному обсязі експорту товарів, %	Частка імпорту у внутрішньому споживанні країни, %	Індекс умов торгівлі (ціновий), %
	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅	X ₆	X ₇	X ₈	X ₉
2014	101,48	0,93	18,2	23,3	23,9	27,8	80,7	26,98	96,44
2015	107,75	0,95	12,7	19,97	21,2	29,0	81,9	29,90	91,65
2016	105,47	0,88	9,9	13,1	19,9	20,0	83,8	29,62	99,79
2017	104,05	0,86	9,1	14,5	20,0	23,6	84,5	29,17	101,67
2018	99,12	0,84	7,2	14,1	21,0	23,4	84,5	28,65	99,55
2019	90,73	0,84	7,2	15,1	19,2	20,0	85,0	26,24	99,90
2020	79,04	0,96	14,4	15,3	19,1	14,7	85,0	22,47	105,02
2021	82,93	0,97	11,8	15,1	20,5	19,7	86,9	23,40	118,98
2022	86,90	0,69	15,1	15,7	20,6	23,2	87,5	33,28	78,81
2023	77,50	0,58	13,5	16,4	22,1	16,3	87,7	32,50	79,94
2024	79,64	0,59	11,3	20,3	22,6	12,6	89,0	34,51	95,36

Джерело: розраховано і побудовано автором за [7–11]

Значення цінового індексу умов торгівлі було наближене до оптимального (110 %) значення лише у 2020–2021 рр., а в інші періоди переважно коливалося від незадовільного (95 %) до задовільного (105 %) рівня. Проте, у 2022–2023 рр. відбулося зниження індексу умов торгівлі нижче критичного значення (85 %). Відносне підвищення цінового індексу умов торгівлі у 2024 р. до понад 95 % свідчить про досягнення цим показником лише незадовільного рівня, оскільки Україна за одиницю експортованих товарів може придбати на 5 % менше імпортованих товарів, ніж у базовому періоді.

Варто зауважити, що за період 2014–2024 рр. відбулося покращення значень кількох індикаторів зовнішньоторговельної безпеки. Рівень відкритості економіки зменшився з 101,48 % до 79,64 % та наблизився до оптимального значення, яке дорівнює 75 %. Також позитивна тенденція спостерігалася у динаміці частки провідної країни-партнера України у загальному обсязі експорту товарів, яка у довгостроковому періоді зменшилася з 18,2 % до 11,3 % і наближається до задовільного рівня (8 %). Покращення відповідності значення цього індикатора критеріям економічної безпеки значною мірою зумовлено зміною провідного торговельного партнера України, яка відбулася за час війни. Починаючи з 2022 р. провідною країною в експорті українських товарів стала Польща, яка змінила Китай, що домінував у 2019–2021 рр. Проте після забезпечення у 2022 р. значних експортних потоків товарів з України, у тому числі транзитних через територію Польщі, у наступні роки спостерігалася поступове зниження обсягів експорту до цієї країни. Це було зумовлено обмеженнями, запровадженими польським урядом щодо української аграрної продукції, а також переорієнтацією експортерів зерна на інші логістичні маршрути (зокрема через Румунію). Про зниження загроз зовнішньоторговельній безпеці, що виникають внаслідок низького рівня товарної диверсифікації імпорту, свідчить істотне зменшення в імпорті частки провідного товару - палив мінеральних, нафти і продуктів її перегонки – з 27,8 % у 2014 р. до 12,6 % у 2024 р. Хоча значення цього індикатора зменшилося більше ніж удвічі, воно знаходиться між незадовільним (12 %) та небезпечним (15 %) значеннями та істотно перевищує оптимальний показник (5 %).

Проведений аналіз динаміки показників зовнішньої торгівлі не дозволяє зробити однозначний висновок про стан зовнішньоторговельної безпеки України, оскільки зміна кожного показника по-різному впливає на стан безпеки. З метою оцінки стану та динаміки зовнішньоторговельної безпеки за період 2014–2024 рр. розрахуємо інтегральний показник за кожен рік як суму добутоків нормалізованих значень індикаторів на відповідний ваговий коефіцієнт.

Для визначення нормалізованих значень індикаторів використано методичний підхід, який дозволяє оцінити відповідність фактичного значення показника встановленим граничним показникам (критичному, небезпечному, незадовільному, задовільному та оптимальному значенням) [6]. Вагові коефіцієнти розраховані за методом головних компонент з використанням факторного аналізу в програмі «Statistica 10.0». Результати розрахунку свідчать про підвищення рівня зовнішньоторговельної безпеки України у довготривалому періоді, оскільки інтегральний

показник збільшився з 0,295 у 2014 р. до 0,396 у 2024 р. (табл. 2). Водночас варто зауважити, що найбільші значення інтегрального показника i , відповідно, найвищий рівень зовнішньоторговельної безпеки України зафіксовані у 2020–2021 рр. Тобто від початку російської агресії у 2014 р. відбулося підвищення рівня зовнішньоторговельної безпеки – інтегральний показник збільшився з 0,295 до 0,533 у 2020 р. з подальшим незначним зниженням до 0,525 у 2021 р. Це свідчить про високу адаптивність суб'єктів зовнішньої торгівлі та української економіки загалом до змін, що відбулися у внутрішньому та зовнішньому середовищі за цей період. Внаслідок повномасштабного вторгнення російських військ у 2022 р. рівень зовнішньоторговельної безпеки України істотно низився, оскільки значення інтегрального показника зменшилося до 0,28. Проте вже у наступні два роки відбулося зростання інтегрального показника, що підтверджує результативність заходів, спрямованих на забезпечення діяльності експортерів в умовах воєнного стану та створення нових маршрутів експортної логістики.

На основі аналізу нормалізованих значень індикаторів, наведених у таблиці 2, можемо припустити, що істотне підвищення рівня зовнішньоторговельної безпеки України у 2020 р. відбулося за рахунок покращення відносно критеріїв безпеки таких показників, як: відкритість економіки; коефіцієнт покриття експортом імпорту; частка провідного товару в загальному обсязі імпорту товарів; частка імпорту у внутрішньому споживанні країни; ціновий індекс умов торгівлі. Значне погіршення стану зовнішньоторговельної безпеки України у 2022 р. було зумовлене насамперед різким зниженням значень таких індикаторів, як коефіцієнт покриття експортом імпорту, частка провідного товару в загальному обсязі імпорту товарів, частка імпорту у внутрішньому споживанні країни та ціновий індекс умов торгівлі. Проте, у результаті дослідження підтверджено вплив на підвищення рівня зовнішньоторговельної безпеки України у 2024 р. інших індикаторів: відкритість економіки, частка провідної країни-партнера в загальному обсязі експорту товарів, частка провідного товару в загальному обсязі імпорту товарів, індекс умов торгівлі.

Отже, аналізуючи лише динаміку нормалізованих індикаторів складно зробити обґрунтований висновок про найбільш впливові чинники зовнішньоторговельної безпеки держави та загострення чи зниження загроз, які виникають внаслідок зміни фактичних значень відповідних показників зовнішньої торгівлі. Тому з метою оцінки впливу індикаторів на стан зовнішньоторговельної безпеки і ранжування відповідних загроз необхідно провести розрахунок коефіцієнтів чутливості згідно підходу, розробленого для регіонального рівня [12, с. 89], але який можливо застосувати й для проведення розрахунків на рівні держави. Коефіцієнт чутливості визначимо на основі функціональної залежності інтегрального показника зовнішньоторговельної безпеки від зміни кожного індикатора в рік t за формулою:

$$K_{q_i} = \frac{\Delta I_{зТБ}}{\Delta x_i} \cdot \frac{x_i}{I_{зТБ}}, \quad (1)$$

де $\Delta I_{зТБ}$ – різниця між фактичним значенням інтегрального показника зовнішньоторговельної безпеки та його

Нормалізовані індикатори та інтегральний показник зовнішньоторговельної безпеки України у 2014–2024 рр.

Рік	Відкритість економіки	Коефіцієнт покриття експортом імпорту	Частка провідної країни-партнера в загальному обсязі експорту товарів	Частка провідної країни-партнера в загальному обсязі імпорту товарів	Частка провідного товару в загальному обсязі експорту товарів	Частка провідного товару в загальному обсязі імпорту товарів	Частка сировинного та низького ступеня переробки експорту промисловості в загальному обсязі експорту товарів	Частка імпорту у внутрішньому споживанні країни	Індекс умов торгівлі (ціновий)	Інтегральний показник ЗТБ
2014	0,197	0,537	0,472	0,268	0,084	0,072	0,149	0,321	0,629	0,295
2015	0,186	0,624	0,666	0,401	0,094	0,069	0,147	0,204	0,466	0,293
2016	0,190	0,308	0,746	0,654	0,101	0,100	0,143	0,215	0,696	0,322
2017	0,192	0,242	0,769	0,614	0,100	0,085	0,142	0,233	0,733	0,318
2018	0,235	0,197	0,853	0,626	0,095	0,085	0,142	0,254	0,691	0,322
2019	0,571	0,197	0,853	0,596	0,104	0,100	0,141	0,350	0,698	0,374
2020	0,919	0,698	0,617	0,588	0,105	0,420	0,141	0,569	0,800	0,533
2021	0,841	0,746	0,691	0,596	0,098	0,212	0,138	0,507	1,000	0,525
2022	0,724	0,163	0,596	0,572	0,097	0,086	0,137	0,180	0,185	0,280
2023	0,950	0,135	0,643	0,544	0,090	0,348	0,137	0,185	0,188	0,335
2024	0,907	0,138	0,706	0,388	0,088	0,560	0,135	0,174	0,607	0,396
Вагові коеф.	0,116	0,108	0,067	0,091	0,102	0,120	0,139	0,134	0,125	-

Джерело: розраховано автором

значенням після зміни фактичного значення індикатора на 1%;

Δx_i – величина зміни фактичного значення індикатора у %;

x_i – фактичне (початкове) значення індикатора;

$I_{ЗТБ}$ – фактичне (початкове) значення інтегрального показника зовнішньоторговельної безпеки.

За результатами розрахунку коефіцієнта чутливості проведено ранжування чинників та загроз зовнішньоторговельній безпеці України (табл. 3). Висока чутливість інтегрального показника до зміни певного індикатора свідчить про істотність загроз, які можуть виникати чи посилюватися внаслідок погіршення фактичного значення індикатора відносно його оптимального значення. Найбільш істотними чинниками зовнішньоторговельної безпеки України можна вважати такі, що безпосередньо впливають на значення таких індикаторів, як ціновий індекс умов торгівлі, відкритість економіки, частка провідного товару в загальному обсязі імпорту товарів та частка провідної країни-партнера в загальному обсязі імпорту товарів. Зокрема, зниження цінового індексу умов торгівлі на 1% призводить до зниження інтегрального показника зовнішньоторговельної безпеки України на 0,602% за інших незмінних умов. Відповідно і загрози, які посилюються внаслідок погіршення

цього індикатора, можна вважати найбільш небезпечними. Дещо меншим був вплив рівня відкритості економіки, зміна якого на 1% призводила до зміни інтегрального показника на 0,464% за інших рівних умов. Отже, істотним також є вплив загроз, що проявляються як посилення залежності національних експортерів від кон'юнктури на світових товарних ринках, вразливість економіки до зовнішніх шоків, посилення конкуренції на внутрішньому ринку.

Під впливом наведених вище чинників змінювався інтегральний показник зовнішньоторговельної безпеки України у 2014–2024 рр. Зниження або посилення у відповідний період певних загроз, які пов'язані зі сферою зовнішньої торгівлі, могли впливати й на показники економічного зростання України. Аналіз динаміки інтегрального показника зовнішньоторговельної безпеки, ВВП та ВВП на одну особу в Україні (рис. 1) дозволяє визначити періоди зростання цих трьох показників (2016 р., 2018–2020 рр., 2023–2024 рр.). Водночас у 2015 р. та 2022 р. відбулося зниження інтегрального показника зовнішньоторговельної безпеки, ВВП та ВВП на одну особу. Це дозволяє припустити існування взаємозв'язку між рівнем зовнішньоторговельної безпеки та економічним зростанням.

При цьому слід зазначити періоди, коли відбувалося збільшення показників економічного зростання, але

Таблиця 3

Ранжування чинників та загроз зовнішньоторговельній безпеці України

Ранг	Кч	Індикатор	Чинники	Загрози
1	0,602	Ціновий індекс умов торгівлі	Кон'юнктурні коливання на зовнішніх ринках, зміна цін на експортні та імпорتنі товари	Зниження надходжень валюти, погіршення можливостей для закупівлі імпорتنих товарів
2	0,464	Відкритість економіки	Зростання обсягів експорту та імпорту, сприятлива кон'юнктура на зовнішніх ринках, імпортозалежність	Залежність від зовнішньої кон'юнктури, вразливість до зовнішніх шоків, посилення конкуренції на внутрішньому ринку
3	0,255	Частка провідного товару в загальному обсязі імпорту товарів	Неможливість достатнього виробництва певного товару через відсутність сировини чи технологій або через війну	Залежність від імпорту товару, вразливість економіки до цінових коливань, зниження конкурентоспроможності вітчизняних виробників
4	0,187	Частка провідної країни-партнера в загальному обсязі імпорту товарів	Географічна близькість, цінова та якісна конкурентоспроможність товарів країни-партнера	Висока залежність від імпорту товарів з країни-партнера, низький рівень диверсифікації імпорту
5	0,063	Частка імпорту у внутрішньому споживанні країни	Нижча ціна та краща якість імпорتنих товарів; відсутність вітчизняного виробництва товарів	Залежність від критичного імпорту, витіснення вітчизняних виробників з внутрішнього ринку, деіндустріалізація економіки
6	0,056	Частка провідної країни-партнера в загальному обсязі експорту товарів	Географічна близькість, логістична зручність, високий попит у країні-партнері на певні товари, спеціалізація економіки	Залежність від кон'юнктури ринку країни-партнера, недиверсифікований експорт, низька переговорна позиція країни
7	0,048	Частка сировинного та низького ступеня переробки експорту промисловості в загальному обсязі експорту товарів	Природно-ресурсна база країни, низький рівень технологічного розвитку, високий зовнішній попит на сировину, сприятлива кон'юнктура на світових ринках сировини	Вразливість до цінових коливань на світових ринках, «голландська хвороба», деформація структури економіки, неможливість збільшення доданої вартості
8	0,023	Частка провідного товару в загальному обсязі експорту товарів	Порівняльні переваги країни, стійкий зовнішній попит та високі світові ціни на товар, державна політика і підтримка експортерів	Вразливість до коливань світових цін, формування «моноекономіки», високі втрати від запровадження іншими країнами торговельних бар'єрів
9	0,021	Коефіцієнт покриття експортом імпорту	Зміна обсягів експорту та імпорту під впливом внутрішнього попиту та світової кон'юнктури	Торговельний дисбаланс, експортна або імпортна залежність, зниження валютних надходжень

Джерело: розраховано і складено автором

інтегральний показник знизився (2017 р., 2021 р.), тому перевірка наявності зв'язку між цими показниками потребує застосування економетричних методів. З метою підтвердження чи спростування залежності економічного зростання України від зміни зовнішньоторговельної безпеки проведемо регресійний аналіз даних за період 2014–2024 рр. за методом лінійної множинної регресії. Як залежну змінну по чергово використаємо показники ВВП і ВВП на одного мешканця, значення яких подано на рис. 1. Для характеристики незалежних змінних використаємо фактичні значення індикаторів зовнішньоторговельної безпеки України, наведені у табл. 1.

В результаті регресійного аналізу виявлено міцний обернений зв'язок між обсягами ВВП України у фактичних цінах та відкритістю економіки у період 2014–2024 рр., про що свідчить високе значення коефіцієнта кореляції ($R = 0,919$). Зниження на одиницю рівня відкритості еко-

номіки сприяло зростанню ВВП України на 2,94 млрд дол. за інших незмінних умов (табл. 4). Отже, зменшення відкритості економіки з 101,48% у 2014 р. до 79,64% у 2024 р. та наближення цього індикатора до оптимального значення позитивно вплинуло на економічне зростання України. Значення коефіцієнта детермінації показує, що зміна ВВП України у фактичних цінах упродовж 2014–2024 рр. на 84,5 % залежала від зміни рівня відкритості економіки, а на 15,5% – від інших факторів, які не були включені до регресійної моделі.

Згідно з другою регресійною моделлю виявлено міцний взаємозв'язок між ВВП України і такими індикаторами зовнішньоекономічної безпеки, як частка провідного товару в загальному обсязі експорту товарів, частка сировинного та низького ступеня переробки експорту промисловості в загальному обсязі експорту товарів, частка імпорту у внутрішньому споживанні країни. ВВП України прямо

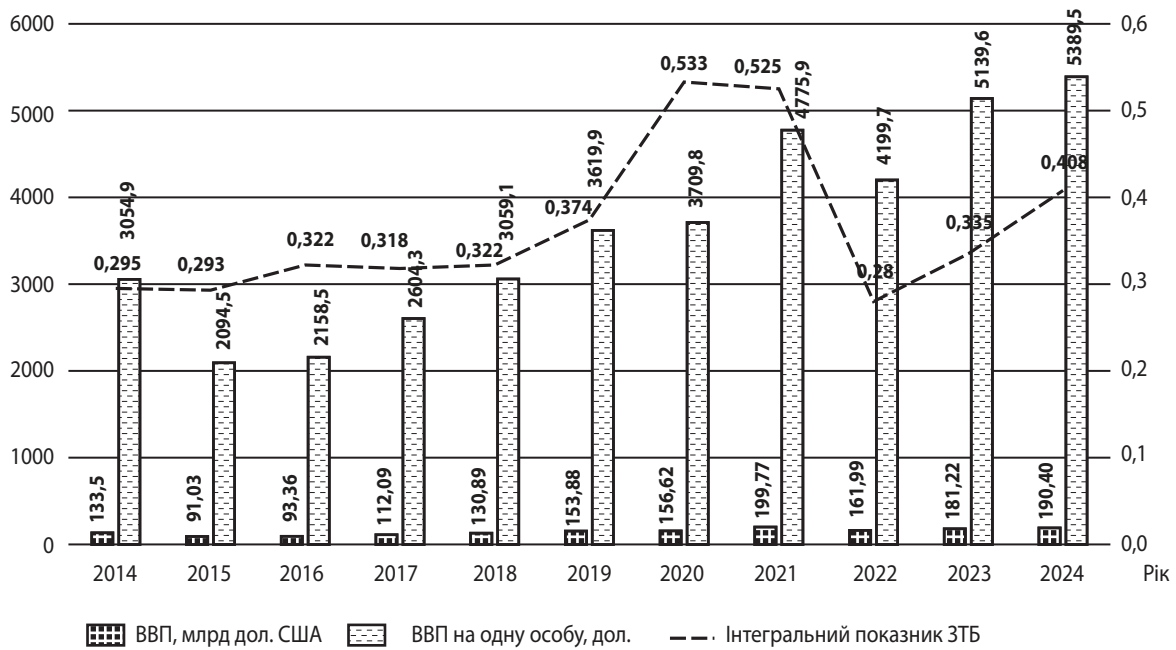

Рис. 1. Динаміка показників економічного зростання та інтегрального показника зовнішньоторговельної безпеки України у 2014–2024 рр.

Джерело: побудовано автором за даними [8; 13]

Таблиця 4

Результати регресійного аналізу залежності економічного зростання України від індикаторів зовнішньоторговельної безпеки у 2014–2024 рр.

Факторні ознаки	Залежна змінна			
	ВВП	ВВП	ВВП на одну особу	ВВП на одну особу
Кількість спостережень	11	11	11	11
Постійна величина	417,06*** (38,931)	-1343,25*** (139,11)	12042,99*** (1171,69)	-40874,6*** (2981,1)
X ₁	-2,94*** (0,419)	-	-91,33*** (12,612)	-
X ₅	-	14,15*** (2,627)	-	437,4*** (53,737)
X ₇	-	16,21*** (1,504)	-	513,7*** (31,687)
X ₈	-	-6,51*** (1,083)	-	-199,4*** (33,209)
X ₉	-	-	-	-27,3** (9,848)
R	0,919	0,972	0,923	0,989
R ²	0,845	0,945	0,853	0,979
F-критерій	F(1,9)=49,22	F(3,7)=40,105	F(1,9)=52,44	F(4,6)=71,637

* – рівень статистичної помилки на рівні 10%; ** – рівень статистичної помилки на рівні 5%; *** – рівень статистичної помилки на рівні 1%.

Джерело: розраховано автором

залежав від зміни часток провідного товару в загальному обсязі експорту товарів (X_5) та сировинного й низького ступеня переробки експорту промисловості в загальному обсязі експорту товарів (X_7): при зростанні кожної з цих незалежних змінних на одиницю відбувалося збільшення залежної змінної відповідно на 14,15 та 16,21 млрд дол. Водночас варто зауважити, що зв'язок між ВВП та часткою імпорту у внутрішньому споживанні країни (X_8) був оберненим: збільшення на одиницю незалежної змінної призводило до зниження залежної змінної на 6,51 млрд дол. Коефіцієнт детермінації свідчить про те, що зміна ВВП України у фактичних цінах упродовж 2014–2024 рр. на 94,5 % залежала від зміни зазначених трьох індикаторів, і лише на 5,5% – від інших чинників, які не враховані в регресійній моделі. Отже, попри загрози зовнішньоторговельній безпеці, які виникають внаслідок неефективної структури експорту, збільшення в експорті частки провідного товару, яким у відповідні періоди часу були чорні метали та зернові культури, та частки сировинномістких товарів в експорті позитивно впливало на ВВП України. При цьому позитивний вплив цих двох чинників був сильніший, ніж негативний вплив збільшення частки імпорту у внутрішньому споживанні країни.

У результаті дослідження також було виявлено обернену залежність ВВП України у розрахунку на одну особу від зміни рівня відкритості економіки, що підтверджує отримані результати згідно з першою регресійною моделлю. Зв'язок між залежною та незалежною змінними є міцним ($R=0,923$), а зміна ВВП на одну особу на 85,3 % визначалася зміною рівня відкритості економіки, про що свідчить значення коефіцієнта детермінації ($R^2=0,853$). Згідно з нашими розрахунками, зменшення на одиницю рівня відкритості економіки сприяло зростанню ВВП на одну особу на 91,33 дол. за інших рівних умов.

Регресійний аналіз також підтвердив існування міцного прямого зв'язку між ВВП на одну особу та зміною частки провідного товару в загальному обсязі експорту товарів (X_5) і часткою сировинного й низького ступеня переробки експорту промисловості в загальному обсязі експорту товарів (X_7): при зростанні на одиницю кожної з цих незалежних змінних відбувалося збільшення залежної змінної відповідно на 437,4 дол. та 513,7 дол. При цьому зв'язок між ВВП на одну особу та часткою імпорту у внутрішньому споживанні (X_8) і ціновим індексом умов торгівлі (X_9) був оберненим: збільшення на одиницю незалежних змінних призводило до зниження залежної змінної на 199,4 та 27,3 дол. відповідно. Отримані результати показують, що позитивний вплив сировинномісткості експорту на економічне зростання є значно більшим, ніж негативний вплив частки імпорту у внутрішньому споживанні країни і цінового індексу умов торгівлі. Таким чином, валютні надходження від сировинного експорту залишаються важливим чинником економічного зростання попри загрози, які можуть виникати внаслідок зміни кон'юнктури на світових ринках сировини і відобразитися у погіршенні цінових умов торгівлі.

В результаті регресійного аналізу не було виявлено статистично значущої залежності показників економічного зростання України від зміни коефіцієнта покриття експортом імпорту, частки провідної країни-партнера в за-

гальних обсягах експорту та імпорту, частки провідного товару в загальних обсягах імпорту. Отже, припущення про вплив зовнішньоторговельної безпеки України на економічне зростання у 2014–2024 рр. підтверджене в частині залежності ВВП у фактичних цінах та ВВП у розрахунку на одну особу від зміни рівня відкритості економіки, частки сировинної продукції та низькотехнологічних товарів в загальних обсягах експорту товарів, частки імпорту у внутрішньому споживанні та цінового індексу умов торгівлі.

Висновок. Упродовж 2014–2024 рр. відбулося незначне підвищення рівня зовнішньоторговельної безпеки України, про що свідчить збільшення інтегрального показника з 0,295 у 2014 р. до 0,396 у 2024 р. Найвищий рівень зовнішньоторговельної безпеки спостерігався у 2020–2021 рр., а найнижчий – у 2022 р. Підвищення рівня зовнішньоторговельної безпеки, що відбувалося після кризових періодів, свідчить про здатність суб'єктів зовнішньої торгівлі адаптуватися до змін внутрішнього та зовнішнього середовища в умовах тривалої війни. Результати розрахунку коефіцієнтів чутливості інтегрального показника до зміни індикаторів дозволили визначити найбільш істотні чинники та загрози зовнішньоторговельній безпеці України, які залежать від погіршення відповідності критеріям безпеки таких індикаторів, як ціновий індекс умов торгівлі, відкритість економіки, частка провідного товару в загальному обсязі імпорту товарів та частка провідної країни-партнера в загальному обсязі імпорту товарів. Проте серед зазначених загроз вагомими, з точки зору їх впливу на економічне зростання, можна вважати підвищення рівня відкритості економіки та зміну цінового індексу умов торгівлі, що підтверджено результатами регресійного аналізу. Також, за даними регресійного аналізу, упродовж 2014–2024 рр. збільшення частки сировинної продукції та низькотехнологічних товарів в загальних обсягах експорту товарів позитивно впливало на економічне зростання України попри можливі загрози зовнішньоторговельній безпеці, зумовлені неефективною структурою експорту. Збільшення частки імпорту у внутрішньому споживанні країни та цінового індексу умов торгівлі мало негативний вплив на економічне зростання України. Таким чином, зміна більшості індикаторів зовнішньоторговельної безпеки України істотно впливала на ВВП та ВВП у розрахунку на одну особу. Перспективні напрями подальших досліджень повинні стосуватися розробки заходів для зниження загроз зовнішньоторговельній безпеці України, які мають значний негативний вплив на економічне зростання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мазаракі А., Мельник Т. Економічна безпека України в умовах російської агресії. *Scientia fructuosa*. 2022. № 145 (5). С. 4–28.
2. Соколов О. Економічна безпека України в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. Вип. 86, ч. 1. С. 277–281.
3. Заїка О. О. Зовнішньоторговельна безпека регіону та її місце в системі національної безпеки. *Економіка та суспільство*. 2024. № 60.

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-60-77>

4. Економічна безпека України в умовах високих воєнних ризиків та глобальної нестабільності : експ.-аналіт. доп. / Базиліук Я., Власенко Р., Власюк О. та ін.; за заг. ред. Я. Жаліла. Київ : НІСД, 2025. 104 с.

DOI: <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2025.03>

5. Карпенко О. І. Забезпечення економічної безпеки національних економік в умовах глобальної регіоналізації : дис. ... д-ра філософії : 292 «Міжнародні економічні відносини». Маріупольський державний університет, Київ, 2023.

6. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 № 1277. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text>

7. Платіжний баланс. Статистика зовнішнього сектору // Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external#1>

8. GDP (current US\$) – Ukraine. World Bank national accounts data, and OECD National Accounts data files. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=UA>

9. Географічна структура зовнішньої торгівлі України товарами у 2014–2024 рр. // Державна служба статистики України. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2024/zd/ztt/arh_ztt2024.html

10. Індекс фізичного обсягу, середніх цін та умов торгівлі у зовнішній торгівлі України товарами // Державна служба статистики України. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2025/zd/in_fiz/arh_in_fiz_25_u.htm

11. Обсяг виробленої продукції (товарів, послуг) суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності у 2013–2023 роках // Державна служба статистики України. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/sze_20.htm

12. Бабець І. Теоретико-методологічні засади дослідження впливу зовнішньоекономічних чинників на економічну безпеку регіонів України. *Проблеми економіки*. 2021. № 4. С. 85–91.

DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2021-4-85-91>

13. GDP per capita, PPP (constant 2021 international \$) – Ukraine. World Bank national accounts data, and OECD National Accounts data files. URL: <https://data.worldbank.org/indicator>

REFERENCES

Babets I. (2021). Teoretyko-metodolohichni zasady doslidzhennia vplyvu zovnishnoekonomichnykh chynnykiv na ekonomichnu bezpeku rehioniv Ukrainy [Theoretical and methodological foundations of research on the influence of foreign economic factors on the economic security of the regions of Ukraine]. *Problemy ekonomiky*, 4, 85–91. <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2021-4-85-91>

Bazyliuk Ya., Vlasenko R. & Vlasiuk O. (2025). *Ekonomichna bezpeka Ukrainy v umovakh vysokyykh voiennykh ryzykiv ta hlobalnoi nestabilnosti: eksp.-analit. dop.* [Economic security of Ukraine in the conditions of high military risks and global instability: exp.-analyt. rep.]. Kyiv: NISD. <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2025.03>

Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. (2024). Neohrafichna struktura zovnishnoi torhivli Ukrainy tovaramy u 2014–2024 rr. [Geographical structure of foreign trade of Ukraine in goods in

2014–2024]. https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2024/zd/ztt/arh_ztt2024.html

Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. (2023). Obsiah vyroblenoi produktsii (tovariv, posluh) subiektiv hospodariuvannia za vydamy ekonomichnoi diialnosti u 2013–2023 rokakh [Volume of products produced (goods, services) of business entities by types of economic activity in 2013–2023]. https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/sze_20.htm

Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. (2025). Indeksy fizychnoho obsiahu, serednikh tsin ta umov torhivli u zovnishnii torhivli Ukrainy tovaramy [Indices of physical volume, average prices and terms of trade in the foreign trade of Ukraine in goods]. https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2025/zd/in_fiz/arh_in_fiz_25_u.htm

Karpenko O. I. (2023). *Zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky natsionalnykh ekonomik v umovakh hlobalnoi rehionalizatsii «Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny»* [Ensuring economic security of national economies in the conditions of global regionalization "International economic relations"]. Mariupolskyi derzhavnyi universytet, Kyiv.

Mazaraki A. & Melnyk T. (2022). Ekonomichna bezpeka Ukrainy v umovakh rosiiskoi ahresii [Economic security of Ukraine in the conditions of russian aggression]. *Scientia fructuosa*, 5(145), 4–28.

Natsionalnyi bank Ukrainy. Platizhnyi balans. Statystyka zovnishnoho sektoru [Balance of payments. External sector statistics]. <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external#1>

Pro zatverdzhennia Metodichnykh rekomendatsii shchodo rozrakhunku rivnia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy: Nakaz Ministerstva ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy vid 29.10.2013 № 1277 [On approval of Methodological recommendations for calculating the level of economic security of Ukraine: Order of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine dated 29.10.2013 No. 1277] (2013, October 29). <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text>

Sokolov O. (2024). Ekonomichna bezpeka Ukrainy v umovakh voiennoho stanu [Economic security of Ukraine in the conditions of martial law]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Pravo*, 86, ch. 1, 277–281.

Zaika O. O. (2024). Zovnishnotorhovelnna bezpeka rehionu ta yii mistse v systemi natsionalnoi bezpeky [Foreign trade security of the region and its place in the system of national security]. *Ekonomika ta suspilstvo*, 60. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-60-77>

World Bank. GDP (current US\$) – Ukraine. World Bank national accounts data, and OECD National Accounts data files. <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=UA>

World Bank (2021). GDP per capita, PPP (constant 2021 international \$) – Ukraine. World Bank national accounts data, and OECD National Accounts data files. <https://data.worldbank.org/indicator>

Стаття надійшла до редакції 07.01.2026 р.

Статтю прийнято до публікації 24.01.2026 р.

Оприлюднено 23.04.2026 р.